

УДК: 785:398.8(477.85/.87)

СПЕЦИФІКА КОЛОМИЙКОВОГО ЖАНРУ У ТВОРЧОСТІ ГУЦУЛЬСЬКОГО АНСАМБЛЮ ПІСНІ І ТАНЦЮ

Тарас КМЕТЮК

*Кафедра мистецьких дисциплін початкової освіти,
Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника,
вул. Т. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, 76018
тел.: (0342) 75-23-51, e-mail: inst@pu.if.ua*

Розкрито особливості побутування коломийкового жанру в концертно-виконавській практиці Гуцульського ансамблю пісні і танцю. Охарактеризовано коломийкові мелодії з репертуару мистецького колективу, висвітлено їх тематичні розгалуження, фонетичні особливості, структурні ознаки, художнє багатство, історичний розвиток.

Ключові слова: коломийка, Гуцульський ансамбль пісні і танцю, репертуар, віршована форма, засоби музичної виразності.

Своєю мелодикою, як і поетикою, загальною специфікою коломийка яскраво відрізняється від інших пісенних жанрів українського народу. Уже одне співіснування тексту й мелодії виділяє її серед переважної маси народних пісень. Побутує версія, що слово коломийка походить від назви міста Коломиї – культурного осередку Гуцульщини. Тому ці пісні найпоширеніші здебільшого в західних областях України. Перші відомі записи коломийкових зразків належать до XVII століття, але є документальні свідчення про їх існування в ще давніші часи. Починаючи з першої третини XIX століття, в українській, російській і польській пресі з'явилися публікації цих жанрових мініатюр, їх переклади, наукові розвідки про них.

Коломийка як оригінальний різновид пісенної народної творчості українців здавна була об'єктом уваги вчених і – фольклористів. Поглибленому й усебічному вивченню коломийки як самостійного жанру присвятив чимало місця у своїх студіях видатний учений Володимир Гнатюк. Він доводив, що фольклор є прямим відображенням історії народу, а різні жанри усної народної творчості – своєрідні історичні документи народу-творця, що “може переповідати твори з тих або й давніших часів, які переховалися в його пам'яті, але коли творить, черпає лише з сучасності” [2, с. 177]. В. Гнатюк віднайшов матеріали, що свідчать про популярність цих жанрових мініатюр ще за часів народно-визвольної війни 1648–1654 років. [3, с. 235]. Науковець радив українським письменникам учитися на коломийках створювати високомистецькі художні образи, використовуючи народну мову, її характерні звороти, порівняння.

Одним із перших видань, присвячених цьому пісенному жанрові, була збірка С. Счастлиго “Коломыйки и шумки” [14], де кваліфіковано характеризувано

коломиївкові мелодії та зроблено спробу систематизувати матеріал. У праці “Народные песни Галицкой и Угорской Руси” [4] Я. Головацький вніс коломиївки до розділу “Плясовые песни”. Спробу систематизувати ці пісні зробив також І. Колесса [7]. Зокрема В. Шухевич дотримувався регіонального принципу систематизації, його збірка дає певне уявлення про склад коломиївок тільки на Гуцульщині [15]. Серйозні дослідження, присвячені цьому жанрові, належать І. Франкові, Ф. Колессі, В. Гнатюкові, М. Жініку, М. Грінченкові. Окрім них цим жанром цікавилися М. Сумцов, М. Грінченко, Н. Шумада, Р. Кирчів, Г. Литвак.

Ідейно-естетичні якості коломиївок високо оцінила Леся Українка та М. Коцюбинський. Коломиївки навіювали теми, образи, мотиви для багатьох літературних творів. Особливо органічні вони в оповіданнях і повістях І. Франка, Л. Мартовича, П. Козланюка. Коломиївкові мелодії лягають в основу музичних творів українських композиторів від середини XIX століття і до наших днів.

Яскравим виразником пропагування гуцульського мистецтва, а зокрема, і виконанням коломиївок є Гуцульський ансамбль пісні і танцю (з 2009 року – Івано-Франківський національний академічний Гуцульський ансамбль пісні і танцю “Гуцулія”), з ім’ям якого пов’язані становлення та розвиток професійного вокально-хорового, інструментального й хореографічного мистецтва на Прикарпатті.

Оскільки однією з найтипівіших тенденцій розвитку сучасного музикознавства та історії музичної культури є зростання потреби у вивченні етнорегіональної музичної культури, яка розглядається як цілісна система в загальнонаціональному культуротворчому процесі, тому *актуальним* для розвитку сучасної музичної науки й вагомим внеском у музичну регіоналістику стане аналіз коломиїкових мелодій Гуцульського ансамблю пісні і танцю. *Мета* й основні *завдання* пропонованої статті – охарактеризувати коломиївки, які використовуються в репертуарі мистецького колективу, висвітлити їх тематичні розгалуження, фонетичні особливості, структурні ознаки тощо.

Березень 1940 року вважається датою створення в Станіславі (тепер – Івано-Франківськ) Гуцульського ансамблю пісні і танцю. Завдяки творчому функціонуванню цього колективу з органічною єдністю пісні, танцю й інструментальної музики, виросла його активна мистецька сила з властивим гуцульським узором, яка поповнює репертуар ансамблю з року в рік і творить йому популярність донині. У складній гармонії мистецького буття з його протидіючими силами конфліктів розвивалося, мужніло й загартовувалося творче життя прикарпатського колективу, формувалися його неповторна манера, емоційний порив, зріла художня цілісність.

Серед пісенних жанрів репертуару Гуцульського ансамблю пісні і танцю коломиївці належить одне з провідних місць і за кількістю перебування в обігу зразків, і за тематичним розмахом, і за інтенсивністю їх поширення. Тематичні розгалуження й настроєвий діапазон цих пісень всеосяжні. У них палахкотять веселощі співаків під іскрометні танці й автентичні мелодії оркестрової групи.

Завдяки легкій віршованій формі, коломиївкові мелодії є одним із найбільш імпровізованих жанрів. Їм притаманний авторський стиль. Стабільність і лаконізм коломиївкової форми полегшують творчі завдання, оскільки дають змогу поетично показати лише один якийсь штрих чи то в психологічному стані окремої особи, чи дати оцінку будь-якій події в житті. Ці пісні І. Франко називав величчю відламу української любовної поезії, яким “у такій численності, різносторонності та свіжості мотивів не може повеличатися ні один інший народ” [8].

Авторам коломийок, з репертуару Гуцульського ансамблю, властиві конкретно-образне мислення, поетичне бачення навколишнього світу, уміння тонко оцінити його красу. Серед хорових творів найпопулярнішими є такі: М. Магдій – “Коломийки”, “Моя гуцулочка”; А. Гнатишин – “Коломийки”, “Верховинські переспівки”; В. Якуб’як – “Гуцульські весільні наспіви”; П. Князевич – “Коломийки мої любі”, “Дві смерічки”; М. Дремлюга – “Гей, піду я на Говерлу”; І. Легкий – “Де висока Черногора”; М. Лисенко – “Верховино, світку ти наш”; І. Фіцалович – “Радісні Карпати”; М. Гринишин – “Вівці мої, вівці”; А. Кос-Анатольський – “Гей, браття-опришки”; М. Заставецький – “Ой коли я в свої мамки” [1; 6; 10; 11] та ін. Серед цих коломийкових творів є й широкі ліричні пісні, побудовані на гуцульських народних інтонаціях. Вони використовуються з метою уникнення одноманітності концертних програм ансамблю, яким притаманний здебільшого швидкий коломийковий темп.

Коломийка – традиційний жанр української пісенної лірики, яка за ритмом і мелодикою пов’язана з однойменним гуцульським масовим танцем. Це коротка, зазвичай, дворядкова пісня, кожен рядок якої утворюється із 14 складів. Заданість розміру коломийки сприяла виробленню лаконізму, сталих поетичних формул, економічному й точному використанню тропів – рис, властивих майстерно відточеним художнім мініатюрам. Порівняно з іншими жанрами народних пісень коломийка простіша: вона дає декілька штрихів, за якими можна домислити розгорнуту картину або ж цими штрихами й вичерпується зміст сказаного [9, с. 11].

Важливою якістю коломийок є синтетичне поєднання пісенно-поетичного начала з началом мимічним і хореографічним, що надає Гуцульському ансамблю особливої жвавості, своєрідної театральності, динамічності й енергії в концертно-виконавській діяльності.

Більш-менш вичерпно охарактеризувати або назвати всі тематичні розгалуження коломийок з репертуару Гуцульського ансамблю пісні і танцю дуже важко. Персоніфікований образ коломийки в мистецькому колективі владно ввійшов у пісню. Коломийка висловлює радість і горе, ходить по горі, спускається в долину, п’є воду тощо:

Коломийка-чорнобривка по горі ходила,

А як вийшла з гори на діл всіх розвеселила.

(обробка П. Князевича “Коломийки мої любі”)

Глибоко зображуючи побут, коломийка не цурається найбуденніших випадків життя. Її змістом є висловлення жалю з приводу розбитої люльки, нарікання на вівцю, яка заблукала, роздуми про одяг сусідської дівчини тощо. Точність і багатство деталей у змалюванні процесів господарювання, одягу, їжі, розваг молоді можуть стати неоціненним скарбом для дослідників-етнографів.

Неодмінною тематикою репертуару гуцульського колективу є жартівливі коломийки. Проте коломийкова мелодія, не змінюючи свого основного строю, може бути то сумною, то веселою, тому її вдало використовують для передання як трагічних, так і радісних моментів життя.

Великий арсенал коломийок Гуцульського ансамблю, що є фактично народним літописом, увібрив у себе найрізноманітніші нюанси людських почуттів. Серед пісень цього жанру популярною є родинно-побутова тематика. Великий масив становлять пісні, у яких ідеться про особисте в житті людей, їхні переживання,

настрої. Зокрема, це пісні про кохання, у яких передано всі перипетії відносин – твори на так звані “вічні теми”, однаково актуальні для різних епох, але й у них легко виловити ознаки часу, бо ж людські стосунки розвиваються на тлі певного родинного й соціального побуту. Виспівуючи свою любов, дівчина добирає зворушливих у своїй простоті й правдивості порівнянь. При зустрічі з юнаком у неї “серце б’ється, як горошок”, а слова коханого ласкаві її серцю, “як росиця студена поля зеленому”. Найпоетичніші образи постають в уяві юнака, коли він думає й співає про свою милу: “як пишна калина”, “як зіронька ясна”, “перед нею світла зірка трохи не погасла” тощо.

У коломийках про минуле народу міститься нарікання на підневільну працю, гірку солдатчину, на бідняцьке безхліб’я, вимушену імміграцію, протест проти селянського безправ’я, звучать бунтарські мотиви. У цих піснях розкривається світ дзвінкої краси, чистих, піднесених почуттів, дотепів, іронії, жартів, влучних спостережень побутового характеру, глибоких соціальних узагальнень:

Та як мені гуцулочку тоту не кохати,
Коли ходить воду брати попри мою хагу.

Та як вона з Черемоша воду набирає,
То до мене молодого сміється й моргає.

(І. Легкий “Де висока Черногора”)

Часто певна тема об’єднує низку коломийок, утворюючи “в’язанки” (“віночки”), які не мають сталого поєднання, а спонтанно добираються до конкретної ситуації:

– Ти казала мені, мила, що ніби вмираєш,
А ти лежиш на постелі, на хлопців моргаєш.

– То не хлопці, то не хлопці, то сиві голуби,
А хто ж мене, як не хлопці, та й любити буде.

(М. Магдій “Коломийки”)

Проаналізувавши коломийки з репертуару Гуцульського ансамблю, можна окреслити їхні характерні риси: чітка усталена метроритміка тексту (8+6) + (8+6), якій відповідає така ж чіткість музичної будови. Це переважно восьмитактовий квадратно-симетричний період, властивий для гуцульської танцювальності дводольний метр, тобто метроритміка, що цілком відповідає будові вірша.

Коломийки мають усталену поетику, традиційні образи-символи, постійні епітети й метафори. Максимальної художньої виразності вони досягають не завдяки незвичним смисловим зв’язкам, а завдяки точності зображення, зримості й пластичності образів, що вражають витонченістю без прикрас.

Іноді в коломийці існують відхилення від дворядкової строфи із 14 складами: один з рядків або й обидва скорочуються на один склад. Якщо рядок не вкладається в усталений розмір, діалектне написання слова дає змогу вдатися до скорочення одного зі складів (наприклад, “*та вна мені говорила*”, “*не берить ї, хлопці, в танець*” тощо). Іноді в коломийках відбувається зміщення наголосів у римованих словах. Вони не відповідають розмовній мові, але не порушують пісенної традиції. У виконанні хорової групи ансамблю такі зміщення наголосів, зазвичай, нівелюються, розчиняються в мелодії.

Коломийки мають двопланову будову: образ природи першого рядка за аналогією або контрастом підсилює смислове й емоційне значення думки, висловленої в другому рядку. Іноді перший рядок виконує роль традиційного зачину, зміст якого не завжди пов'язаний з наступним рядком. Найчастіше це такі початкові фрази: “На високій полонині”, “Закувала зозулиця”, “Ой, дубику зелененький” тощо:

Закувала зозулиця та й навколо дашка,
Заспіваймо про Олексу Довбуша ватажка.

(обробка П. Князевича “Закувала зозулиця”)

У новотворах помітна тенденція до уникнення подібних звичаїв, що пояснюється публіцистичним спрямуванням основної думки сучасних коломийок.

Іноді в коломийках Гуцульського ансамблю на одному звукові декламуються цілі відрізки мелодії, які, на перший погляд, здаються примітивними. Однак співаки ансамблю під час виконання вносять у них стільки інтонаційної й ритмічної різноманітності, емоційної виразності, що художність й оригінальність їхньої виконавської творчості стає очевидною.

Маючи багатвікову історію, коломийки пройшли різні періоди шліфування й переробки, зазнали певних змін. Входячи в народну традицію, вони переносять акценти з побутових тем і конфліктів у сферу людських почуттів та переживань, і тому набувають рис елегійності й медитативності. Деякі з коломийок Гуцульського ансамблю настільки засвоюються народом, що втрачають авторство, виконуються в нових варіантах, лягають на відомі коломийкові мелодії й отримують друге народження як окремі фольклорні твори.

Будучи постійно живою, активною частиною творчого фонду Гуцульського ансамблю пісні і танцю, коломийка досягла значного розвитку всіх компонентів музичної виразності, емоційної сфери, різноманітності форм і в багатьох випадках переросла ці усталені межі. Вона побутує як чиста пісенна, так і танцювальна форма, а в репертуарному ареалі мистецького колективу коломийка-танець часто супроводжується співами: у той час, коли танцювальна група виконує танець коломийку, хоровий колектив ансамблю співає пісні цього жанру.

При всій різноманітності хореографічних варіантів у сучасній формі вихідною позицією коломийки-танцю є коло, а основним композиційним елементом – коло, яке поволі розпадається на менші кола, доходячи до пари. Поєднання жвавого темпераментного танцю, темп якого під час виконання зростає, зі співами справляє неабияке враження на глядача. Найпопулярнішими танцями з репертуару Гуцульського ансамблю пісні і танцю, де використовуються коломийкові мелодії, є: “Верховинська святкова гуцулка”, “Танець старого гуцула”, “Візитка”, “На зарінку”, “Карпатські візерунки”, “Долинський дрібонький” та ін.

Під час виконання танцю “Коломийка” артисти ансамблю використовують колоритний сценічний одяг, який додає яскравості: сорочки-вишиванки, шапки-крисані (повстяні капелюхи чорного кольору; верх крисані – півкулястий, боки невисокі, доволі широкі криси, заломлені вгору) з пір'ям і кольоровими стрічками, безрукавки та кептарі, прикрашені візерунками, широкі шкіряні пояси (череси) – на чоловіках; блискучі корони, виткані запаски поверх сорочки – на жінках [12, с. 5].

Окремо варто зупинитися на вокально-хореографічних композиціях Гуцульського ансамблю, як-от: “Свято на полонині”, “Ой піду я межі гори”, “Гуцульське весілля”, “Опришки Олекси Довбуша” та ін. Вони складаються з різних за характером і

темпом виконання частин. Ці масштабні твори – яскравий зразок синкретичного мистецтва, у якому різні елементи (інструментальне виконання, спів, танець, словесне мистецтво) є невід’ємною частиною складної художньої композиції.

Коломийки виконують також у супроводі оркестрової групи Гуцульського ансамблю як окремі інструментальні номери. При цьому коломийкові мелодії часто набувають відмінного вигляду й на перший погляд сприймаються як зовсім різні. Це відбувається через фантазії композиторів, які імпровізують кожен “куплет” і прикрашають мелодії різними засобами музичної виразності, притаманними гуцульській автентичі (мелізми, морденти, глісандо тощо). Найпопулярніші інструментальні твори з репертуару Гуцульського ансамблю, які містять коломийкові мотиви: П. Терпелюк – “Радуйся, гуцуліє”; В. Попадюк – “Буковинські мелодії”, “Гуцульська рапсодія”; В. Курцеба – “Верховинські награвання” та ін.

Вищевикладений матеріал дає підстави зробити висновки, що побутування коломийок у творчості Гуцульського ансамблю пісні і танцю – оригінальний витвір народного генія – свідчить про неабияку їх естетичну цінність, яка полягає в багатстві мови, широкому настроєвому діапазоні, оригінальності мелодійної орнаменталізації. Висока поезія й народна мудрість, віддзеркалені в цих піснях, ніколи не стануть архаїкою. Сучасні коломийки, які наявні в репертуарі мистецького колективу, сповнені іскрометного жарту, дотепного гумору чи глибокої лірики, є осердям не тільки урочистих свят, а й різних фестин, що відроджують українські звичаї.

Активний процес творення й функціонування коломийок є свідченням життєвості цього жанру. Це – витвір повсякденної спостережливості й багата творча фантазія співучого карпатського народу. Коломийкові мелодії не лишаються сталими у творчості Гуцульського ансамблю пісні і танцю. Їхня музична мова безупинно розвивається завдяки взаємозв’язкам і взаємовпливам різних стильових ознак народної пісенності. Зберігаючи старі класичні коломийкові традиції, створюються нові види, форми й варіанти мелодій.

Список використаної літератури

1. Верховино, світку ти наш : хорові твори з репертуару Державного Гуцульського ансамблю пісні і танцю / [упоряд. І. Легкий]. – К. : Музична Україна, 1990. – 120 с.
2. Гнатюк В. Переднє слово до збірника “Коломийки” / Володимир Гнатюк // Вибрані статті про народну творчість. – К. : Наукова думка, 1966. – С. 151–183.
3. Гнатюк В. Старинність коломийки / Володимир Гнатюк // ЛНВ. – 1905. – № 12. – С. 235.
4. Головацкій Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси / Яков Головацкій. – М. : Издание Императорского общества Истории и Древностей Российских при Московском ун-те, 1878. – Т. I. – 387 с.; Т. II. – 841 с.; Т. III, кн. I. – 523 с., кн. II. – 556 с.
5. Гринишин М. Співає Гуцульський ансамбль / Михайло Гринишин, Микола Кубик. – Ужгород : Карпати, 1966. – 96 с.
6. Карпатський гомін : твори з репертуару Гуцульського ансамблю / [упоряд. М. Гринишин]. – К. : Мистецтво, 1966. – 92 с.

7. Колесса І. Галицько-руські народні пісні з мелодіями : етнографічний збірник / Іван Колесса. – Львів, 1909. – Т. XI. – 109 с.
8. Коломийки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/article/200.html>.
9. Коломийки / [упоряд. Н. Шумада ; голов. ред. О. Дей]. – К. : Наукова думка, 1969. – 603 с.
10. Репертуар Гуцульського ансамблю пісні і танцю / Держархів Івано-Франківської обл., ф. Р-719, оп. 2, спр. 2, арк. 34.
11. Репертуар Станиславского Государственного Гуцульского ансамбля песни и танца / Держархів Івано-Франківської обл., ф. 791, оп. 1, 80 арк.
12. Стасько Б. Український народний одяг. (Західні етнографічні регіони) : навч.-метод. посіб. / Богдан Стасько, Наталія Марусик. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2009. – 120 с.
13. Ступінська Г. Семантико-текстологічне поле коломийок у студіях Володимира Гнатюка / Галина Ступінська // Вісник Прикарпатського університету. Філологія (мовознавство). – 2008. – Вип. XIX–XX. – С. 128–130.
14. Счастный С. Коломийки и шумки / Саламон Счастный. – Львов, 1863. – 100 с.
15. Шухевич В. Гуцульщина : у 5 т. – Т. 3 / Володимир Шухевич. – Львів, 1902. – 359 с.

Стаття надійшла до редколегії 10.03.2013
Прийнята до друку 17.05.2013

SPECIFICITY OF KOLOMIYKA'S GENRE IN THE CREATIVITY OF GUTZULSKIY ENSEMBLE OF THE SONG AND DANCE

Taras KMETIUK

*V. Stefanyk Carpathian National University,
Department of artistic disciplines of elementary education,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018
tel.: (0342) 75-23-51, e-mail: inst@pu.if.ua*

The author describes the features of the genre in existence of kolomyika in concert performing practice of Gutzulskiy ensemble of the song and dance. In the article are characterized kolomyika melodies from the repertoire of artistic group, highlights their thematic branching, phonetic features, structural features, artistic riches, historical development.

Key words: kolomyika, Gutzulskiy ensemble of the song and dance, repertoire, verse form, the means of musical expression.

СПЕЦИФИКА КОЛОМЫЙКОВОГО ЖАНРА В ТВОРЧЕСТВЕ ГУЦУЛЬСКОГО АНСАМБЛЯ ПЕСНИ И ТАНЦА

Тарас КМЕТЮК

*Прикарпатский национальный университет имени В. Стефаника,
кафедра художественных дисциплин начального образования,
ул. Т. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, Украина, 76018
тел.: (0342) 75-23-51, e-mail: inst@pu.if.ua*

Раскрыты особенности бытования коломыйкового жанра в концертно-исполнительской практике Гуцульского ансамбля песни и танца. Сделано характеристику коломыйковых мелодий из репертуара художественного коллектива, освещены их тематические разветвления, фонетические особенности, структурные признаки, художественное богатство, историческое развитие.

Ключевые слова: коломыйка, Гуцульский ансамбль песни и танца, репертуар, стихотворная форма, средства музыкальной выразительности.